

Cuprins

Cultura drept ghid politic de <i>Virgil Nemoianu</i>	7
Capitolul I. Lumina dorinței.....	11
Capitolul II. Individul ca proces	35
Capitolul III. Adevărul moral în acțiune	59
Capitolul IV. Misterul divinității	83
Capitolul V. Sfârșitul lumii moderne	109
Capitolul VI. Politica libertății	133
Capitolul VII. Transparența culturală	157
Notă bibliografică	183

Capitolul I

Lumina dorinței

Asta e tot? Viața nu e mai mult de atât? Ce scăpăm din vedere? Cu siguranță trebuie să fie ceva mai mult decât rutina zilnică și trecătoarele, nesatisfăcătoare succese pe care le raportăm. Cum este posibil ca moartea să fie sfârșitul ei? Viața, spunea cineva, este ceea ce ni se întâmplă când facem planuri pentru altceva. În multe privințe viețile noastre par să nu fie decât o îndelungă pregătire pentru altceva. Dar ce anume? Nici unul dintre noi nu va rămâne în viață. Și totuși ce anume ne atrage și ne conjură neîncetat, ce anume nu ne va lăsa niciodată să trăim într-un aici-și-acum? Chiar dacă ne întoarcem în timp până la primele urme omenești, vom observa că bărbații și femeile acelor vremuri trăiau dincolo de circumstanțele lor imediate. În momentul în care începem să ridicăm explicit astfel de întrebări, pătrundem pe tărâmul filosofiei.

Această carte este o încercare de a arunca o lumină asupra întrebărilor care stau la baza oricărei existențe umane. Ele ne trezesc tot mai mult interesul pe măsură ce înaintăm în vârstă. Viața, suferințele și limitele ei, ne obligă să ne confruntăm cu ceea ce suntem. Nu mai avem înaintea noastră un viitor al posibilităților nelimitate, un teren deschis imaginației. Comercianții vor continua să încerce să ne întrețină iluzia sustragerii de la tributul copleșitor al vieții, dar produsele lor

nu ne ajută în acest caz. Nu facem decât să cumpărăm o mașină sau să obținem un nou aparat; nu ne putem cumpăra fericirea sau binecuvântarea. Poarta care conduce către acel minunat și nesfârșit tărâm de dincolo rămâne închisă. Și totuși continuăm să credem că este acolo; altfel, care ar mai fi atracția noului? Nimeni nu ar mai reuși să ne vândă ceva dacă nu ne-ar promite noutatea.

Experiența noastră este într-adevăr structurată de această trăire îndreptată către o altă dimensiune. Ea este cea care dă savoare și sens vieții. Depresia ne copleșește când posibilitățile de a atinge misterul de dincolo par să se fi epuizat. Simțim efectiv că nu mai avem pentru ce trăi. Acest sentiment îi poate conduce pe oameni la sinucidere deoarece viața le-a devenit imposibilă. S-ar părea că suntem constrânși să trăim pentru ceva dincolo de ceea ce suntem sau avem în prezent și suntem înclinați să credem că acel ceva va fi calitativ mai bun decât ceea ce am cunoscut până acum. Știm desigur că această credință este o iluzie: viitorul va fi asemenea trecutului și nici o plăcere nu ne va face în cele din urmă fericiți. Însăși integritatea noastră depinde de crearea unui echilibru între așteptări și realitate, fără a devia prea mult într-o direcție sau alta. Așteptările prea mari dau naștere dezamăgirilor, și totuși trebuie să continuăm să anticipăm aventura din viață. Ființele umane par destinate să se raporteze la viitor ca și cum ar fi etern.

Nu este ciudat modul în care chiar și bătrânii continuă să-și facă planuri și să anticipeze ceea ce urmează să facă, deși, din punctul nostru de vedere, pare să le fi rămas un timp atât de scurt? Ei știu că totul este o iluzie, că nu urmăresc decât o fantomă. Și totuși ce mecanism îi pune în mișcare, ce îi împiedică să renunțe sau să se răzvrătească împotriva deșertăciunii unor asemenea eforturi? Care este cauza echilibrului sau seninătății lor? Ar putea fi faptul că au găsit un echilibru în a nu abandona jocul, deși știu că este doar un joc? Dar atunci ce îi face să accepte această fugă după umbre de fericire? Poate că au înțeles rolul pe care umbrele îl joacă în atracția noastră către o realitate de dincolo. Intrăm în joc datorită

fascinației și misterului pe care acesta ni le promite, însă ne scufundăm tot mai adânc în dimensiuni total neașteptate.

Când spunem că toate ființele umane cred în nemurire înțelegem că toți trăiesc, inevitabil, ca și cum ar exista o ordine dincolo de această viață. Există întotdeauna un orizont al celui „mai mult” care înconjoară și întregeste tot ceea ce suntem sau am făcut. Nu suntem pur și simplu suma părților noastre sau zilelor noastre. Simțim că miza acțiunilor noastre este mai mult decât simplul profit. Ceea ce facem se încadrează într-o altă lume, o lume mult mai serioasă, mult mai durabilă decât trivialele noastre suferințe sau plăceri. Tocmai pentru că suntem în contact cu această altă lume merităm să fim luați în serios, și nu respinși drept încă un animal sordid care își duce existența pe suprafața planetei. Suntem ființe morale în sensul în care suntem conștienți de o dimensiune a binelui și răului dincolo de limitele propriului nostru ego, acea lume îngustă a sentimentelor și calculelor noastre. Fie că ne place sau nu, fie că îi rezistăm sau cooperăm cu ea, suntem parte a unei ordini ce transcende finitudinea sinelui și intuim că aceasta este cea mai importantă componentă a noastră.

În povestirea sa *The Dream of a Ridiculous Man*, Dostoievski descrie un om care se izolare atât de mult în sine încât nu îi mai rămăsese decât o singură opțiune, sinuciderea. Este în drum spre casă, hotărât să facă gestul decisiv, când o fetiță cu ochii în lacrimi îl trage de mânecă. La început o respinge încercând să-și continue drumul, dar fetița se agață cu încăpățănare de hainele sale. În cele din urmă cedează și se apleacă să vorbească cu ea. O liniștește și încearcă să o ajute; în final fetița se calmează și el reușește să își vadă de drum. Este încă decis să nu renunțe. Se așază la masă, își scoate revolverul și se pregătește să se sinucidă... dar nu poate. Fetița i s-a înscris în conștiință într-o asemenea măsură încât nu mai poate să întoarcă spatele realității. Povestirea continuă cu amintirea visului despre fraternitatea umană pe care îl va avea „ridiculul om”, dar nimic, din toate acestea, nu ar fi fost posibil în absența fetiței. Ea este cea care l-a forțat să iasă din sine

însuși, l-a pus în contact cu umanitatea comună împărtășită și i-a arătat că aceasta este o realitate mult mai adâncă decât superficiala sa auto-absorbție.

Toate experiențele importante ale vieții umane au de a face cu astfel de momente de ieșire din noi înșine. Ne „pierdem pe noi”, cum spun oamenii, dar într-un alt sens ne „regăsim” la un nivel mult mai profund al realității. Suntem cu adevărat noi înșine în momentul în care trăim cât mai complet dincolo de noi. Acesta este motivul pentru care a iubi, a te îndrăgosti și a fi îndrăgostit ocupă un loc atât de important în viața noastră. Nu întâmplător este subiectul unui număr nesfârșit de romane, poezii, povestiri, cântece, opere sau filme, pentru că exercită o fascinație infinită asupra noastră. În același mod, nașterea copiilor noștri și grija față de ei au un impact aproape la fel de mare asupra naturii umane, situându-ne în afara noastră pentru a îi veghea continuu pe ei și nevoile lor. Celelalte pasiuni pe care le întreținem, fie că sunt pentru sport, politică, artă sau muzică, dețin în parte aceeași calitate. Ne lăsăm purtați de ele nu pentru că ne oferă un beneficiu material, ci pentru că ne pun în legătură cu un nivel al realității dincolo de autolimitările propriului nostru ego.

Aceste evenimente ne structurează viețile, nu zilele, anii sau lunile care se scurg pe lângă noi. Ele sunt cele care atenuează experiența mundanului, a cotidianului în care continuăm să ne achităm de rutina de zi cu zi. Însă va fi întotdeauna un cotidian care valorează mai mult decât suma zilelor, acceptabil numai datorită faptului că intuim o realitate mai cuprinzătoare în și dincolo de el. Nu este, de exemplu, nimic glorios în a răspunde nevoilor unui copil bolnav sau în a tolera ieșirile soțului sau soției, dar simțim că dacă nu le vom rămâne credincioși nu vom fi în stare să realizăm ceva valoros în viețile noastre. Vom eșua să ne deplasăm egocentrismul în momentul în care conta cel mai mult. În felul acesta viața însăși ne proiectează dincolo de ceea ce am anticipat vreodată. Oamenii obișnuiți traversează procesul natural al vieții cu responsabilitățile ei, devenind astfel extraordinari. Expansiunea

sinelui nostru are loc, uneori plăcut, alteori dureros, pe măsură ce înțelegem sensul iubirii.

Abia atunci adâncimile neașteptate ale vieții vor putea fi percepute în întregime. Vom înțelege că orizontul de mister care ne înconjoară, și cu care păream să ne fi obișnuit, poate să ne dezvăluie profunzimi nebănuite. Aceasta este calea sfințeniei, a pierderii sinelui pentru a-l recupera cu adevărat. Este calea căutată cu ardoare de profunzimea spiritualității contemporane, ratată pentru că nu putem crede că include și calvarul crucii. Dar fie că este recunoscută sau nu, ea rămâne singura cale spre iluminare. Aici au loc adevăratele miracole, pe măsură ce simțim *divinitatea* deja prezentă, așteptându-ne. Vom recunoaște în ea izvorul tăcut al invitației, însoțitorul constant al întregului parcurs. Sufletul încercat este consolată și învăluit de o iubire care transcende tot ceea ce a cunoscut până atunci. Și totuși această iubire este familiară, o realitate prezentă în toate formele anterioare. Imposibilul devine acum posibil, chiar ușor. Capacitatea de a îndura, fidelitatea și responsabilitatea ce păreau atât de eroice înainte devin acum înclinații armonizatoare naturale. Limitele cunoașterii umane sunt întrezărite în acest moment.

În astfel de clipe de recunoaștere, principiile după care trebuie să ne trăim viața devin evidente. Nimic nu s-a schimbat pentru noi în realitatea exterioară. Nu am aflat nimic în plus și nici nu am descoperit un mare secret necunoscut mai înainte. Totul este ca și până acum, și totuși totul este schimbat. Lumea își continuă cursul firesc, în timp ce noi, în adâncul nostru, am pășit pe un alt tărâm. Dar acest lucru nu este adevărat, din moment ce suntem cei de înainte și nu am devenit mai inteligenți, mai bogați sau mai puternici. Schimbarea este mai mult o schimbare de perspectivă, un mod diferit de a vedea lumea. Contactul cu această realitate care se păstrează întotdeauna la granița conștiinței noastre ne conduce către o recunoaștere a adevăratei proporții a lucrurilor. Grecii desemnau această proporție ca „măsura nevăzută” înțelegând astfel căutarea unei ordini în viața politică și individuală ca o funcție

a artei măsurării. Dar o asemenea concepție nu ne apropie de explicarea sau identificarea a ceea ce stă la baza experienței marcante a atingerii realității ultime, în orice termeni ar fi ea concepută. Eșecul tuturor descrierilor este surprins poate cel mai bine de formula folosită în Exod pentru a semnifica pactul dintre Dumnezeu și bătrânii înțelepți ai Israelului. Se spune că au urcat pe munte unde „Ei au văzut pe Dumnezeu, și au mâncat și au băut” (Exod 24:11). Evenimentul prin care totul s-a schimbat nu poate fi explicat pentru că nu presupune o schimbare a vreunui aspect particular.

Ceea ce s-a modificat este scala la care le raportăm. Acum vedem greșelile și slăbiciunile vieții noastre la adevărata lor proporție, acum am câștigat o înțelegere a ceea ce durează dincolo de orice. În relație cu această realitate superioară dificultățile și realizările vieții noastre capătă adevărata lor semnificație. Ele nu vor mai fi privite ca cea mai importantă realitate și, în timp, vom învăța să le abordăm cu o anumită detașare. Este un proces pe care Soljenițin îl descrie foarte frumos în *Arhipelagul Gulag*: prizonierii au învățat treptat să înlăture lucrurile care îi legau de preocupările și grijile vieții. La fiecare stadiu succesiv al meditației Soljenițin intona refrenul „suntem în ascensiune”. Adevărații prizonieri devin toți acei care au rămas prinși în plasa nesfârșită a evenimentelor, schemelor, conflictelor și luptelor care nu le promet decât satisfacția trecătoare a dificultăților și mai mari. Prizonierii reali au învățat să piardă totul, să-și sacrifice până și propriul eu în numele acelei realități superioare și, cu timpul, au devenit liberi. Și de această dată nimic nu s-a schimbat în aparență.

Adevărul dezvăluit în existență

Dar cum știm că aceasta nu este o evadare? În definitiv, ce poate fi mai plauzibil decât faptul că ființele umane vor căuta să se refugieze de suferințele vieții în visul propriei lor apartenențe la cei aleși? Este o întrebare importantă deoarece în sfera experienței spirituale trebuie să veghem continuu în

fața dezamăgirii și autodezamăgirii. Înșelăciunea poate fi prezentă chiar și în locurile unde ne așteptăm mai puțin: în *propriile noastre inimi*. Dar probabil că primul lucru pe care trebuie să-l observăm este chiar această suspiciune autocritică. Ea se naște din dorința de a nu fi înșelați sau dezamăgiți și își dezvăluie, în căutarea adevărului, propria sa sursă. Mai mult, ea dezvăluie căutarea ca deja structurată de la început de către o formă de cunoaștere originară. Pentru că problema separării falsului de adevăr presupune că știm sau că suntem capabili să recunoaștem diferența dintre ele. Vom fi capabili să distingem inautenticul de real pentru că știm pe care îl căutăm. Este deja prezent ca sursă a căutării însăși.

Și aceasta este ceea ce îi face posibilă comunicarea. Experiența de a fi cunoscut realitatea transcendentă, atingerea inconfundabilă a unui nivel al realității dincolo de orice altceva în viețile noastre, nu este doar o simplă experiență particulară sau idiosincronică. În timp ce unii oameni par să aibă o afinitate mai mare pentru trăirile spirituale decât majoritatea dintre noi și foarte puțini sunt mistici, nimeni nu ignoră complet acest nivel. Putem să înțelegem la ce se referă misticii, deoarece propria noastră experiență este structurată de un orizont al misterului. Ne recunoaștem pe noi înșine în descrierile lor. Ele par să fie adevărate. Acest lucru se întâmplă nu pentru că am trăit aceleași experiențe sau că suntem capabili să atingem profunzimile mistice, ci pentru că ne-am pus aceleași întrebări. Trăim orientați către un nivel al realității care este dincolo de rutina zilnică, de acumularea lentă de cauze și efecte care ne alcătuiește viața cotidiană. Suntem revoltați la gândul că nu ar exista nimic mai mult decât suma zilelor și minutelor noastre, că relațiile noastre ar putea fi reduse la valoarea lor brută de schimb. Întreaga alcătuire a vieților noastre ne conjură să o luăm mult mai în serios și investim momentele cheie ale acestor vieți – nașterea, căsătoria și moartea – cu o sancțitate ce transcende realitatea lor factuală. Recunoaștem legătura misterioasă cu existența transcendentă deoarece ea evocă aceeași recunoaștere în noi înșine. O cunoaștem pentru că într-un anumit sens am trecut deja prin ea.

Tocmai pentru că împărtășim aceeași experiență fundamentală a condiției umane putem să comunicăm și să trăim într-o lume comună. Ne recunoaștem unul pe celălalt ca ființe umane nu doar prin simpla înfățișare fizică, ci mult mai profund ca împărtășind experiența comună a minunii unui orizont al misterului pe care nu îl înțelegem. Aceasta este dimensiunea ineluctabilă a persoanei pe care o recunoaștem ca angajată în aceeași căutare nesfârșită a realității ca și noi. Suntem frați și surori pentru că avem aceeași origine și suntem orientați către același scop de orizontul misterului transcendent din care trăim. Demnitatea egală a ființelor umane derivă din acest sentiment că suntem cu toții atinși de o infinitate, o nemărginire, care nu va putea fi niciodată deplin articulată oricât de lungi sau exhaustive ar deveni descrierile noastre. Misterul persoanei scapă instrumentelor noastre de analiză. Numai râsul ne amintește de imposibilitatea de a prinde în plasa științei acel ceva ce este el însuși sursa științei. Iubirea, observa poetul german Rilke, constă în faptul că două singurătăți se apropie, se veghează și se respectă reciproc. Aceasta este singura indicație pe care o avem pentru a ne construi împreună viețile, dar ea însăși este de ajuns.

Nu există nici un tipar moral, nici un set de instrucțiuni cu care să fie înzestrată o ființă umană și care să-i spună în detaliu să acționeze. Ne-am putea dori adesea ca viața să fie mai simplă, din moment ce oamenii tânjesc după un trecut pierdut al presupuselor certitudini morale. În schimb, căutarea unui drum în viață pare să facă parte din destinul nostru. Suntem liberi, iar libertatea impune ca modalitățile de acțiune să nu fie predeterminate. Ele trebuie descoperite, și descoperindu-le avem libertatea de a le alege sau respinge. Într-adevăr, însuși procesul descoperirii este înscris în libertatea noastră, astfel încât vom tinde să descoperim acele linii directe pe care suntem înclinați să le urmăm. Cu toate acestea chiar și direcțiile morale pe care decidem cu fermitate să nu le urmăm nu dispar pur și simplu. Ele nu sunt niciodată reprimare cu adevărat.

Vom rămâne undeva în fundal, contracurenții perturbatori ai unei acțiuni sau invitații cărora nu le-am putut da curs. Chiar și atunci când le respingem ele nu dispar. Nu suntem inventatorii propriei ordini morale; nu ne creăm propriile valori. Libertatea noastră nu este absolută. Ea este structurată de aceeași atracție misterioasă înspre un orizont al realității transcendente pe care îl simțim ca afirmarea cea mai importantă a vieții.

Intuim că direcția morală nu este doar o opțiune printre multe altele, așa cum am alege să jucăm golf sau să citim o carte. Nu, ea este direcția pe care dacă ar fi să o ratăm ne-ar submina valoarea a orice altceva vom face. Eșecul de a trăi orientați către ea înseamnă eșecul de a trăi în contact cu singura sursă fundamentală de sens și realitate din viața noastră. Nu numai că am face o alegere greșită, dar ne-am înțelege greșit propria viață. Ceea ce face cerințele ordinii morale atât de imperioase, cerințe pe care nu ne permitem să le ignorăm, este faptul că se prezintă înaintea noastră ca aluzii la realitatea transcendentă spre care suntem atrași. Acesta este motivul pentru care misterul existenței, oricât de tulburător sau incomprehensibil ar deveni, poate fi suportat o dată ce știm că urmăm direcția care ne conduce către ceea ce este valoros. Această atracție este în același timp sursa mișcării noastre înspre ceea ce este bine și izvorul iluminării care ne călăuzește prin hățișurile vieții. Se poate să nu avem un set complet de instrucțiuni înaintea noastră, dar reușim să înțelegem din ce în ce mai mult procesul pe măsură ce îl urmăm. Mișcarea către bine, singura cale ce merită a fi urmată, se revelează chiar mai profund pe măsură ce îi recunoaștem indiciile în interiorul nostru. În calitate de ființe umane suntem totdeauna pe drum, niciodată produse finite. Ceea ce urmează să fim și cum vom realiza acest lucru devine evident numai în măsura în care căutăm să răspundem celor mai adevărate motivații interioare.

Acest lucru ar putea părea nesatisfăcător din perspectiva certitudinii și predictibilității. Ar fi cu siguranță preferabil dacă am putea reduce procesul evoluției morale la o formulă sau o tehnică. Chiar și un set bine definit de linii directoare ne-ar